

5HD505 METODOLOGIE A HISTORIOGRAFIE NOVODOBÝCH
HOSPODÁŘSKÝCH A SOCIÁLNÍCH DĚJIN

**Dostupnost informací o dění v sovětském
Rusku v období první republiky**

(seminární práce)

V Praze, 25.1.2011

Martin Kukač

Obsah

1 Úvod	3
2 Práce s prameny	5
3 Literatura období 1917 - 1924	6
4 Literatura období 1924 - 1938	9
4.1 Hospodářství a sociální systém	11
4.2 Politický a vězeňský systém	14
5 Závěr	18
Vydané prameny	19
Odborná literatura	20

1 Úvod

Dne 7. listopadu 1917 provedlo bolševické křídlo Ruské sociálně demokratické dělnické strany v čele s Vladimírem Iljičem Leninem státní převrat v Rusku a učinilo tak konec krátkému trvání prozatímní vlády. Bolševici začali ihned upevňovat svoji pozici ve výkonné moci a státní správě a po vítězství Rudé armády v následné občanské válce získali moc nad celou vzniknuvší Ruskou sovětskou federativní socialistickou republikou (RSFSR). Ještě během trvání občanské války se bolševikům podařilo exportovat sovětské režimy do několika sousedních států. Tyto státy se posléze s RSFSR spojily a vznikl Sovětský svaz.¹ Vůdčí pozici po Leninově smrti přebíral Josif Vissarionovič Stalin, generální tajemník strany mezitím transformované do Všesvazové komunistické strany (bolševiků). Až do počátku druhé světové války pak probíhalo budování socialismu v rámci jednoho státu, doprovázené totalitním terorem, politickými čistkami a hladomorem.

Československá republika byla ve stejném období státem s demokratickými principy a politickým životem. Přesto první volby uskutečněné po druhé světové válce znamenaly vítězství komunistických stran² a více než ztrojnásobení počtu jejich zákonodárců.³ Předznamenaly budoucí vývoj, mezi 17. a 25. únorem 1948 využila KSČ vládní krize a chopila se moci ve státě.⁴ Následující události pak velmi připomínají budování totalitního státu v SSSR.

¹Svaz sovětských socialistických republik (SSSR) vznikl dne 30. prosince 1922 spojením Ruské sovětské federativní socialistické republiky, Ukrajinské sovětské socialistické republiky, Běloruské sovětské socialistické republiky a Zakavkazké sovětské federativní socialistické republiky. Zdroj: *Obrazovaniye SSSR* (online). [cit. 18.1.2011] Dostupné z <http://hrono.info/sobyty/1900sob/cccp.php>

²Volby do Ústavodárného národního shromáždění (ÚNS) proběhly dne 26. května 1946. Komunistická strana Československa získala 31% mandátů v ÚNS, Komunistická strana Slovenska pak 7% mandátů v ÚNS. Zdroj: *Československá volební statistika* (online). [cit. 18.1.2011] Dostupné z [http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/CD003EAADE/\\$File/422008k03.pdf](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/CD003EAADE/$File/422008k03.pdf).

³Ve volbách do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění ČSR získala Komunistická strana Československa v roce 1935 10% mandátů, stejně jako o šest let dříve ve volbách v roce 1929. Zdroj: *Československá volební statistika*

⁴TOTEV, J.: Únor 1948 (online). [cit. 18.1.2011] Dostupné z <http://www.totalita.cz/1948/1948.php>

V této práci bych si rád odpověděl na otázku, jaké informace o dění v SSSR a předtím v RSFSR byly dostupné v období mezi těmito dvěma událostmi v Československu. Je jisté, že poválečné volby byly ovlivněny událostmi druhé světové války a zejména pak tím, že většinu území Československa osvobodila sovětská Rudá armáda. Přesto je pro mě však nepochopitelné, že velká část obyvatel státu s prvorepublikovou demokratickou tradicí dobrovolně zvolila stranu s totalitními prvky a vyjadřovala sympatie Sovětskému svazu a zejména Stalinovi, který v byl v třicátých letech strůjcem rozsáhlého teroru vůči vlastnímu obyvatelstvu.

Tato práce je psána z pohledu příslušníka moderní občanské a informační společnosti, v níž není složité opatřit si aktuální informace prakticky k jakémukoliv tématu a to z více zdrojů, mezi nimiž je pak možné hledat objektivitu. Ze stejného pohledu se chci podívat i na dostupné prameny týkající se zejména osobních zkušeností československých občanů s prvky sovětské reality dvacátých a třicátých let.

2 Práce s prameny

V rámci kratší semestrální práce není samozřejmě možné prostudovat všechny dostupné prameny, dokonce ani jejich významnou část. Provedl jsem tedy selekci dostupné literatury tak, aby byla pokud možno rovnoměrně rozložena do celého období let 1917 – 1938. Stejně tak jsem se snažil o zachování poměru mezi literaturou prosovětskou a literaturou protisovětskou. Dodržení tohoto druhého kritéria se ukázalo jako poměrně obtížné, neboť fakta, která autoři v období první republiky používali jako argumenty pro sovětské zřízení, při mém dnešním pohledu ze značné části působí právě opačně. Některé prameny pak nemají jednoznačné vyznění a i autor sám nezaujímá jednoznačné postavení k problému.

Pro účely této práce jsem se pokusil najít klíč, podle něž by bylo možné literaturu rozdělit. I když netvoří z chronologického hlediska žádné uzavřené a navzájem výrazně odlišné celky, přeci jen jeden zásadní bod, ve kterém se přístup ke zpracování tématu mění, zde je. Tímto bodem, v němž je patrná změna dikce zejména v protisovětské literatuře, je první polovina dvacátých let. Rozdělil jsem proto práci do dvou hlavních kapitol, z nichž jedna se zabývá literaturou do roku 1924 a druhá literaturou let následujících. Zdůvodnění tohoto rozdělení, stejně jako ony odlišnosti se nácházejí v jednotlivých kapitolách.

Za největší nedostatek této práce považuji, že v jejím rámci nebyl zpracován denní tisk. Pokud by byla někdy v budoucnu práce přepracována a rozšiřována, právě denní tisk je oblastí, která by měla být zpracována jako první.

3 Literatura období 1917 - 1924

K prvnímu období - od bolševické revoluce až po rok 1924, kdy západní státy započaly proces uznání SSSR jako státu – se díky největšímu časovému odstupu od současnosti také nejobtížněji dohledává literatura. Prameny, které se mi podařilo prostudovat ale nesou jisté podobné rysy. Protisovětsky laděná literatura používá jako argumentaci proti sovětskému Rusku zejména nemorálnost bolševické revoluce a poukazuje na to, že s použitím bolševických metod nemůže sovětský stát dlouhodobě fungovat.

Již nejstarší dostupný materiál spadající na počátek samotného počátku bolševické revoluce - dopis Tomáše Garrigue Masaryka jeho ruskému příteli Georgiji Valentinoviči Plechanovovi⁵, který vyšel později v ČSR v rámci edice Červánky svobody - kriticky hodnotí události ruské říjnového (listopadového) státního převratu. Vyzdvihuje především první revoluci roku 1917⁶ a vidí ji jako zcela postačující.⁷ Ruské bolševiky považuje díky jejich profesionálnímu revolucionářství za odtržené od reality⁸ a zejména neschopné zre-

⁵Georgij Valentinovič Plechanov (1856-1918), ruský revolucionář a sociální demokrat. Na druhém sjezdu ruské sociální demokracie v Ženevě v roce 1903 podpořil Lenina s jeho návrhem na registraci pouze aktivních členů strany, od roku 1914 až do své smrti byl pak s Leninem ve sporu kvůli Leninovým způsobům vedení strany. Zdroj: ŠVANKMAJER, M. [et al.] 1999: Dějiny Ruska, 3. přepracované, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1999. s.290-292)

⁶Po demonstraci 90 000 textilních dělnic k příležitosti Mezinárodního dne žen (8. březen), které se postupně ve dnech 9. až 11. března 1917 přidalo celkem až 200 000 demonstrujících včetně petrohradské kozácké posádky, odstoupila 12. března poslední carská vláda. Dne 13. března 1917 byl ustaven prozatímní výbor čtvrté dumy, z něhož později vzešla Prozatímní vláda a sovět petrohradských vojenských a dělnických zástupců. O dva dny později, 15. března, abdikoval car Mikuláš I. a koncem léta byla vyhlášena Ruská demokratická republika. Zdroj: ŠVANKMAJER, M., s.375-378

⁷MASARYK, T.G. 1917: Masaryk o bolševicích (dopis prof. T.G. Masaryka G.V. Plechanovu), Pacov, 1919. s.2: „Avšak to není hlavní problém. Především nutno si položit otázku, bylo-li povstání bolševiků opravdu nutné. Mezi všemi demokraty nemůže být a není sporu o účelnosti povstání vůbec. Já však tvrdím toto: jakmile Rusko bylo zbaveno absolutismu, vyhlášena republika, zřízen parlament a ústavní svobody, nebylo již důvodů politických ani mravních pro revoluci ani v případě, že připustíme slabost a neschopnost zatímní vlády.”

⁸MASARYK, T.G., s.1-2: „Největší chybou carismu bylo, že Rusy neučil práci. Proto ruští revolucionáři přivykli práci, která boří a jí se oddali takřka bezvýhradně. Uzavřevše se ve svůj okruh, ztratili z dohledu svět. Ač v Evropě žili, neznali Evropy tak, jako nepoznali ani Ruska. Jejich odpor k carismu jim nedovolil studovat zřízení státní; neseznámili se ani s všeobecnými hybnými silami národního života.”

alizovat potřebnou administrativu k vedení státu.⁹ Odsuzuje politiku separátního míru s Německem¹⁰, která místo slibovaného míru naopak prodloužila boje I. světové války.

V podobném duchu se nesou i republikánské publikace nazvané Bolševický jed. I zde je ukazováno na nemorálnost sovětského zřízení a na jeho nedůvěryhodnost v souvislosti s tím, že jeho představitelé jiné věci slibují a jiné konají.¹¹

Ovšem v Bolševickém jedu se poměrně záhy přidává i poznání, že navzdory původním očekáváním protisovětských politiků se ani po delší době od svého počátku režim v Rusku nehroutlí.¹² Zde nastupuje vysvětlení tohoto rozporu pomocí charakteristiky ruského národa, který je v porovnání s civilizovanou Evropou primitivní a bolševická vláda mu sedí přímo na míru.¹³ Vyzdvihují zde tento jev zejména proto, že se později objevuje znovu, v publikacích vydaných ve třicátých letech, tam se k němu ovšem ještě přidává antisemi-

⁹MASARYK, T.G., s.2: „Bolševici obléhali Metropol 6 dní; měli míti – neb alespoň mohli míti – plán, jak s touto budovou naložit, ale neměli ho. V Metropoli bylo 600 lidí – v Rusku je jich 170 milionů; zdaž odpovídá schopnostem bolševiků úkol vlásti tomuto množství?“

¹⁰Dne 9. listopadu 1917 schválil sjezd sovětů Dekret o míru. Následně byla s Německem uzavřena Brest-Litevská mírová smlouva, díky níž přišlo Rusko výměnou za mír o rozsáhlá území. Zdroj: ŠVANKMAJER, M. s.378

¹¹FÁREK, R. 1919: Bolševický jed. II. sešit republikánské publikace, Brno, 1919. s.20: „Včerejší idealisté musí se dnes státi demagogy. Trocký podává ruku německému proletariátu a na konec ji tiskne hraběti Mirbachovi, dekrety tvoří v Rusku ráj a skutečnost ničí poslední zbytky národního jmění, Lenin osvobozuje celý svět a ruské věznice jsou přeplněny a pravidelnými popravami se v nich dělá místo pro nové oběti, bolševismus chce býti posledním slovem revolucí a lidská důstojnost a práva člověka nikdy nebyla zpupněji zdeptána.“

¹²FÁREK, R., s.17: „Když nám v říjnu 1917 píše legionář St. Kovář v Československém deníku, že v Petrohradě na Mořské ulici zařehkala pod okny strojní puška a večer proletěly z Petropavlovky vysoko nad Zimním palácem dvě až tři šrapnely – to všechno tak spíše kvůli dekoraci – a my ráno četli první bolševické dekrety, předpovídali jsme nové vládě dva, tři měsíce. Odhadovali jsme, že tato postačí přivést Rusko na pokraj záhuby a pomůže mu vystřízlivěti. Zmýlili jsme se však. (...) Bolševici vládnou dále a budou zakrátko slaviti roční jubileum svého panování.“

¹³FÁREK, R., s.19: „Bolševismus je rys ruské národní povahy. A tato charakteristika je ku podivu přílehlavá. V bolševismu nalézáme všechny rozpory povahy ruského národa. Ruský idealismus, ruská potřeba obětovati se, smělý vzmach, široké horizonty a při tom dětská bezpomocnost, neznání života, ničemnost – ruská oblomovština. Ruský inteligent dovede celé noci ve vášnivých sporech luštit světové problémy a při tom není s to přivést si do pořádku své osobní záležitosti. Ruský bolševik osvobozuje celý svět a sám zůstává nejtupějším rabem, domnívá se, že rozprostraní sociální blaženství na celé zeměkouli a ožebračuje a přivádí do zkázy vlastní zemi. Na jedné straně velkodušnost a horoucí snaha učiniti celý svět šťastným a blaženým, na druhé samosoudy a ponižování lidské důstojnosti.“

tismus vůči hlavním postavám revoluce (např. Trocký).

Publikace Bolševický jed se také aktivně zabývá šířením revoluce z Ruska dále. V době vydání druhého sešitu existovala Maďarská republika rad a probíhaly boje s vyhlášenou Slovenskou republikou rad, proto se soustředí zejména na propagandu proti těmto dvěma státním útvarům a za zachování Československé republiky.

V dubnu 1920 F. Mrkvička překládá pro Československé legie bojující v Rusku proti Rudé armádě ústavu RSFSR. Tento ručně psaný dokument, jak je uvedeno v poznámce na jeho konci, má českým legionářům osvětlit principy fungování sovětského státu a seznámit je s základními kameny zřízení, proti němuž bojují.¹⁴ Dnes je již prakticky nemožné zjistit, zda se jednalo o iniciativu jednotlivce nebo o nástroj propagandy, avšak jde podle mě o jeden z prvních zajímavých prosovětských dokumentů. Ústavní pořádek RSFSR byl sestaven tak, že bývalým dělníkům v řadách dobrovolníků mohl imponovat, pokud neměli informace o tom, jak je dodržován v běžné denní praxi.

¹⁴MRKVIČKA, F. 1920: Ústava Ruské Sovětské Federativní Socialistické Republiky, Gornostaj, 1920. s.15-16. Doslovná citace celého znění poznámky překladatele: „Překladem tímto podáváme našemu čtenářstvu možnost seznámiti se s vnitřním zařízením Sovětské Republiky, jejíž ústava založena je na socialistickém pojmu povinností i práv člověka vůči celku. Že práce je první povinností každého člověka přiznává i ideologie buržoasní. Leč práce může býti různé ceny, hodnoty kladné neb záporné. Kriteřiem její cennosti musí nám býti prospěch celku. Prací rozumí se pak činnost tvořící skutečně zvětšující národní majetek a tím i blahobyt všech jedinců společnosti. Tvořivá práce je mravní i státní povinností každého jednotlivce, jenž v důsledku toho používá všech občanských práv. Na druhé straně však tento princip zcela logicky odepírá občanské svobody i zastoupení ve vládě všem těm, kteří nevykonávají svých povinností vůči celku, totiž nepracují. Zásada tato je základním kamenem ústavy Ruské Republiky a zároveň také příčinou postrachu, jež budí Sovětský systém vlády u všech přívrženců starého pořádku. Vyvlastnění všech prostředků výroby (tovární stroje, prostředky dopravní, země, kapitál) jest pouze dalším vývodem tohoto principu, stavícího na první místo práci, jakožto prvopočátek všech lidských cenností. Snahou překladatele bylo podati pokud možno věrný překlad originálu, což se snad všude nepodařilo, následkem nedostatku jakýchkoliv technických pomůcek. Doufáme však, že čtenář promine různé slabosti překladu (kostrbatost česko-ruskéhošlohu atd.) vzhledem k zajímavosti již má tato brožura pro nás, Česko-slov. dobrovodce na Sibíři.”

4 Literatura období 1924 - 1938

Krátce po Leninově smrti začaly západní státy uznávat existenci SSSR jako státu.¹⁵ Brzy poté se změnila i struktura knih a brožur vycházejících v ČSR a týkajících se této tematiky. Již se zde tolik neobjevují teze o nemorálnosti revoluce a neudržitelnosti sovětského státu. V souvislosti se skončením ruské občanské války začalo více lidí cestovat za hranice Sovětského svazu a objevují se proto knihy popisující zkušenosti z těchto cest.

Autoři podporující SSSR se zaměřují zejména na úspěchy tohoto státu v oblasti hospodářské výstavby, sociálního systému, zdravotnictví a společenské rovnosti. Literatura opačně orientovaná pak zcela logicky vyzdvihuje do popředí totalitní praktiky státu, politické procesy, nelidské zacházení s vězni v pracovních táborech a hladomory.

Hned v počátku je ovšem potřeba si uvědomit rozdíl mezi tím, jak obě skupiny autorů získávali informace a podklady pro svou práci: Autoři, kteří psali o vymoženostech sovětského zřízení čerpali informace z návštěv v Sovětském svazu. Tyto návštěvy byly umožňovány pouze oficiálním delegacím nebo prostřednictvím cestovní kanceláře Intourist. O průběhu takových cest nemohu mít nejmenší iluze, jejich program byl předem pevně dán a dodržován. Kontakt mezi členy delegace a obyvateli SSSR byl omezen na předem prověřené členy strany a angažované pracovníky: „Zahraníční mise byly bedlivě střeženy a jejich styk s domácím obyvatelem byl prakticky znemožněn. Západní specialisté a kvalifikovaní dělníci pozvaní do Sovětského svazu byli obklopeni sítí fízlů a provokatérů. Pravidelné procesy proti škůdcům, údajně najímaným západními odborníky, měly sovětské občany varovat před stykem s cizinci.”¹⁶

Značná část autorů je si tohoto faktu vědoma¹⁷, ovšem každý z nich k němu přistupuje

¹⁵Dne 1. února 1924 uznala existenci SSSR Velká Británie, další státy ji postupně následovaly. Zdroj: *Obrazovaniye SSSR* (online).

¹⁶ŠVANKMAJER, M., s. 381

¹⁷WINTER, A. 1936: *Co jsem viděl v SSSR*, Praha, Knihovna Nové svobody 1936. s.7: „Svobodně cestovat po Rusku je pro cizince skoro nemožností. Ať chce či nechce, musí se svěřiti péči státní cestovní kanceláře

jinak a snaží se jej jinak vysvětlit a jinak obhájit objektivitu svého díla. Ať už ale autor používá jako vysvětlení nedostatek času k podrobnému průzkumu všech aspektů života v SSSR¹⁸ nebo setrvává v přesvědčení, že viděl všechny klady i zápory fungování života socialistické společnosti¹⁹, působí to z dnešního úhlu pohledu až naivně, neboť po přečtení textů je evidentní, že žádná z těchto oficiálních delegací se k opravdu negativním událostem či oblastem ani nepřiblížila.

Velmi kontrastní proto jsou publikace odhalující pracovní tábory a perzekuci. Jsou sestavovány z výpovědí lidí, kteří těmito zařízeními prošli a mají přímou zkušenost. Jejich velkou nevýhodou ovšem je, že autoři nebyli schopni přinést tato svědectví nestranně a zabalují je do často antisemitské nebo xenofobní ideologie.

Pokud by se tato práce měla zabývat všemi oblastmi dění v Sovětském svazu, které dobová literatura popisuje, její rozsah by se znásobil. Vybral jsem proto hlavní oblasti: Hospodářství a sociální systém a politický a vězeňský systém. Jak jsem již uvedl, první z těchto oblastí sloužila účelům propagace SSSR a druhá pak figuruje v literatuře opačného pólu.

Intouristu, která se ho ujme na západních hranicích, provází jej pečlivě po celé cestě, až ho zase na konečné stanici západních hranic posadí do železničního vozu a zamává mu do svidania. (...) I když jest účastníkům ponechán výběr a volba, co chtějí vidět, i když je jim dovoleno tázati se, nesmíte nikdy zapomenouti, že jste v zemi diktatury, jejíž orgánové jsou stále vedle vás - aby pečovali o vaše pohodlí a vyplnění vašich přání, ale také aby střežili každý váš krok a kontrolovali vaše styky; jsou při tom opravdu ochotní a roztomilí, takže si ani nejste vědomi toho, že jste vedeni, že jste pod železnou rukou - tak dokonale jest obalena sametem."

¹⁸UHER, J. 1934: Několik pohledů na SSSR, Brno, Moravský legionář 1934. s.5: „A druhá námitka, kterou slyším jest, že jsme viděli jen to, co nám Intourist chtěl ukázat, že se nám v Rusku chlubili jen zajímavými věcmi, ke skutečnostem všedního a normálního života, že nás nepustili. Je pravda, že jsme byli v první řadě odkázáni na své horlivé průvodce z Intouristu, ale to bylo dáno spíš povahou výpravy, časově přesně vymezené, než nedostatkem ochoty, ukázat nám rub i líc přítomného ruského života. Nikdo nám ani v nejmenším nebránil, abychom užívali volného času, který zbýval po programu, úplně dle své libosti. Kdo je aspoň trochu podnikavý a umí aspoň trochu rusky, může si patřit na svou pěst přímých informací a osobních zkušeností o věcech denního života tolik, kolik chce."

¹⁹ŠTERN, E. 1935: Kam spěje SSSR? : poznatky a úsudky z cesty Sovětským svazem, Praha, Svaz národního osvobození 1935. s.4: „Samozřejmě, jako v každé zemi, nebyla nám ukazována zařízení nejhorší, ale nemohly nám býti zatajeny nedostatky. Viděli jsme je a mohli jsme se o nich svobodně přesvědčovati krok za krokem."

4.1 Hospodářství a sociální systém

V počátečních letech po Leninově smrti ještě dobíhala Nová ekonomická politika (NEP), která do hospodářství zdevastovaného občanskou válkou přinesla některé tržní prvky. V pramenech se toto období objevuje spíše až na svém konci, kdy je zmiňována diskuse o nové podobě hospodářství. Literatura odhaluje, že od NEPu původně nechtěl v SSSR ustupovat ani Stalin, naopak debata se zaměřovala na to, zda má být soukromý majetek povolen i ve větších výrobních podnicích (a to i s účastí zahraničního kapitálu)²⁰ nebo zda má být pouze umožněno zakládání soukromých výrobních družstev.²¹

V roce 1928 dochází ovšem k obratu, politika NEPu je ukončena a je vyhlášen pětiletý plán. Od té doby se zmínky o NEPu objevují již pouze pro srovnání s pětiletkou.

Z mého pohledu je až nepochopitelné nadšení většiny autorů právě pro první pětiletku. Pokud se nejedná o literaturu programově zaměřenou proti SSSR, pak je jeho vyhlášení přijímáno kladně.²² Rusko je uváděno jako zaostalý stát, který v počátcích bolševického státu o několik desítek let zaostával za zbytkem Evropy a právě v plánu daném budování hospodářství je spatřována cesta k rychlému vybudování moderního státu.²³

²⁰ČERNOV, V. 1926: Komunistická strana in AMBROŽ V. (překl.), NETOLICKÝ A. (překl.) 1926: Současné Rusko, Praha, Ústav pro studium Ruska, 1926. s.207: „Plán jeho spočívá v následujícím: má býti získán cizozemský kapitál k vstoupení do polosamostatných ”trustů”, ”kombinátů”, které vznikly namísto ryze byrokratických ”glavků” a ”centrů”. Těmto trustům má býti zajištěna soukromo-právní existence a sovětský stát má v nich zůstatí pouze jako společník s podílem na zisku.”

²¹ČERNOV, V., s.207: „Střední hnutí Stalina-Bucharina nejde na takový příkrý obrat a chce vyzkoušetí v nejšířším rozsahu politiku spojení s družstevnictvím, kterému musí býti vrácena veškerá nebo skoro veškerá bývalá svoboda.”

²²WINTER, A., s.28-29: „Sověty za vedení Stalinova vypracovaly plán pro vybudování vlastního průmyslu v několika etapách po pěti letech. První pětiletka měla za úkol vybudovati těžký průmysl: doly, hutě, strojírny. (...) Druhá pětiletka má za úkol doplniti těžký průmysl a vybudovat střední, pozdější pětiletky vybudují průmysl lehký, určený pro potřeby konumu. (...) Protože pro závody těžkého průmyslu bylo třeba kupovati stroje a materiál v cizině a peněz pro ně nebylo nechaly sověty vlastní obyvatelstvo hladovět a vyvážely obilí do ciziny, aby za ně nakoupily strojů. Totéž dělá teď Hitler v Německu a cizina mu pomáhá tím, že strádajícím Němcům posílá milodary v pětikilových balíčkách. Rusové tu kuru vydrželi, dnes mají dobře vybudovaný těžký průmysl a živobytí je jim uvolněno, že mohou již nakupovati všude v obchodech bez překážek.”

²³WINTER, A., s.8-9: „Hospodářsky bylo předrevoluční Rusko asi na úrovni metternichovského Rakouska, tedy asi sto let za námi. Zemědělství bylo velmi zaostalé, extensivní, průmysl téměř žádný. (...) Řeknu

Tyto argumenty jsou podpořeny zejména příklady z výstavby, ovšem je velmi nápadné, že u různých autorů se tyto příklady prakticky neliší. Příkladem budiž výstavba hydroelektrárny a města Dněproges, která je zmíněna hned v několika pramenech. Považuji to za příklad mistrné manipulace ze strany SSSR, která dokázala program delegací zařídit tak, aby byly vidět především úspěchy.

Přesto se i v pozitivně laděné literatuře vyskytují příklady dílčích neúspěchů týkajících se například naprostého nedostatku kvalitních bytů.²⁴ Objevují se i varování před nepřiměřenými sliby a nadsazenými cíli plánu.²⁵

Literatura zaměřená proti Sovětskému svazu pak rovnou pětiletý plán chápe jako další krok záměrně a od počátku sloužící k posílení totalitního státu a ponížení jeho obyvatel a jako prostředek pomocí nejž prostřednictvím vyhlídek lepší budoucnosti stát nutí zaměstnance podávat pracovní výkon i v nelidsky špatných podmínkách.²⁶

Stejně rozpory můžeme nalézt i v popisu různých dalších aspektů hospodářství a sociálního systému. Například zásobování vnitřního trhu se v souvislosti s rozšířením sítě státního konzumu dle některých pramenů výrazně zlepšilo²⁷, ovšem v další literatuře lze

hned, že v tomto srovnání s Ruskem carským sovětové Rusko ob stojí velmi čestně. Pozdvihlo vysoko kulturu, naučilo lidi číst a psát, všude na vesnicích zřizuje školy, i když je nemůže hned obsadit kvalifikovanými učitelskými silami, vydává v milionových nákladech ruské klasiky a prodává je za směšně levné ceny, zřizuje všude kursy pro vyšší vzdělání dospělých. Zvýšilo též úroveň materiální, zlepšil bydlení nejširších vrstev - ovšem z velké části na účet dřívějších bohatců - zdokonalilo hygienu, zlepšilo výživu nejširších vrstev lidových, zavedlo péči o dítě a matku."

²⁴UHER, J., s.94: „Bydlení, pokud jsme mohli vidět je v SSSR dosud na nízkém stupni. Stačí jít večer leningradskými nebo moskevskými ulicemi, abychom viděli nedostatečnost bytů, do nichž snadno nahlížíme nezakrytými okny. Všechny domy zabral stát, ponechává je lidem část zařízení. To se stěhuje. Ještě dnes je mnoho případů, že v jedné světnici bydlí několik rodin. Do jednoho bytu se přikazují lidé neznámí”

²⁵KLÁTIL, F. 1931: Na chvíli v SSSR: Reportáž, Praha, Mladé proudy 1931. s.47-48: „Bude činem vskutku státnickým, zdolati také ono zklamání, jehož příchod je neodvratný, právě vzhledem k tomu, že se v tomto všeobecném entusiasmu došlo a za meze dovolené, až za meze prostých možností. ”

²⁶ZAPOTOCKIJ, H. 1933: Bolševický ráj : obraz dnešního Ruska, Praha, Kropáč a Kucharský 1933. s.41: „Jsi nemocen? Počkej, až bude pětiletka skončena, pošleme tě na léčení do lázní, které vybudujeme. Máš hlad? Počkej, až skončíme pětiletku, najíš se dosyta! Jsi otrhán? Potřeboval bys šaty? Počkej, po pětiletce budeš mít šaty několikery. A tak to jde s těmi sliby do nekonečna.”

²⁷ŠTERN, E., s.40: „Soukromý legální obchod dnes téměř vymizel, neboť nemůže konkurovat svým za-

dohledat, že se tak stalo zejména ve velkých dělnických městech a na venkově zůstala kvalita zásobování žalostná.²⁸

Zdravotnictví je vychvalováno zejména pro úspěšný boj s alkoholismem,²⁹, ovšem lze se dočíst i o nehumánních praktikách lékařů přidělených do zemědělství, kteří podle příkazu stranického vedení uschopňovali všechny nemocné, kteří byli alespoň trochu schopni práce.³⁰ Vyzdvihována je i státní péče o těhotné ženy a matky³¹ a zlepšující se rodinná politika.³²

I popis sociálního systému SSSR se mezi jednotlivými autory odlišuje a tvoří tak škálu na jejíchž krajích nacházím oba ideologické protipóly s řadou názorů mezi nimi. Najdeme pozitivně laděné popisy konstruktů socialistické beztrždní společnosti, kde sice autor připouští, že životní úroveň je nízká, ale oceňuje, že se v ní nenachází příliš extrémů.³³

řízením a svým zbožím obchodům státním a družstevním, velkoryse a plánovitě zakládaným, s celou rozsáhlou sítí prodejen, jimiž výrobní trusty sovětské se dostávají do přímého styku se spotřebiteli, s vyloučením veškerého meziobchodu.”

²⁸ZAPOTOCKIJ, H., s.42-43: „Prodej různých potřeb na zernosovchozu zprostředkuje státní prodejní konsum, zvaný kooperativ. Před mým odjezdem do SSSR četl jsem v prospektech, že je tam možno koupiti vše, co dělník potřebuje. Zklamal jsem se, neboť v kooperativu, o němž jsem se domníval, že je asi tak vybaven, jako naše prodejní konsumy, nemohl jsem kromě několika předmětů ničeho nakoupiti.”

²⁹KLÁTIL, F., s.60: „Výsledky se dostavily, aspoň do té míry, že o alkoholismu, jako o hromadném kolektivním zjevu nelze již dávno mluvit. Tím se nepraví, že by bylo dosaženo výsledků stoprocentních, ale lze plným právem mluvit o všeobecném úspěchu protialkoholního boje.”

³⁰ZAPOTOCKIJ, H., s.40: „Pozoroval jsem dělníky a dělnice na třetím účastku, kdy nemocní šli k praktikantce na prohlídku. Řekla jim: ”Tovaryši, nemáte horečku, nemohu vás uznat za nemocné a odeslat k lékaři, ale dám vám prášek a bude vám lépe.” Takové bylo v krasnocholmském zernosovchozu opatření pro nemocné při žáru 40 stupňů C, při kteréžto denní teplotě se musilo těžce pracovat.”

³¹ŠTERN, E., s.53: „Dělnice má podle kodexu práce právo na 8 týdnů dovolené před porodem a 8 týdnů po porodu, dostává plnou mzdu 56 dnů před porodem a 56 dnů po porodu, úřednice pak 42 dnů před porodem a 42 dnů po porodu z prostředků sociálního pojištění.”

³²ŠTERN, E., s.57: „V prvním desetiletí byl pro sovětské poměry příznačný vysoký počet rozluk, jelikož to bylo období revoluční nezvyklé svobody a rozháranosti. Velká část rozluk byla z podnětu manželek, které si nedaly již líbit vše, čemu se musely podrobovat za batušky cara. Rozluka dnes již není tak snadná, musí být předem ohlášena v novinách, jsou-li tu děti, jsou povinné smířcí roky a vina musí být svědky prokázána.”

³³ŠTERN, E., s.13: „Konečná konstrukce sovětského sociálního rozvrstvení má mít co nejširší hladinu všeobecného průměrného blahobytu, který ve znamení pětiletky zřejmě stoupá, třebaže dosud život v Sovětském svazu vyžaduje značného odříkání; z lidí zvyklých na naši životní úroveň, dovedou se tu vžít

Připouští sice, že existují rozdíly v sociální úrovni obyvatelstva, ale není to na základě pohlaví,³⁴ národnosti či stranické příslušnosti, ale pouze podle odvedené práce.³⁵ Jiná literatura ovšem přímo uvádí, že nad většinu pracujících se dostávají pouze stranické a dělnické kádry a pouhé minimum ostatních.³⁶ Všechny tyto popisy ale vychází z toho, že systém je v zásadě nastaven dobře a jedinci se nad průměrnou úroveň dostávají pouze vlastní pílí.

Opačný protipól pak popisuje stranické, policejní a další státní složky jako programového autora a udržovatele systému v němž je primárním cílem zajištění existence těchto složek a přežití zbytku populace je jen volitelným doplňkem.³⁷

4.2 Politický a vězeňský systém

Zejména mě zajímalo, jaké informace pronikly mimo hranice Sovětského svazu o politických poměrech v zemi. V dnešní době se o totalitních poměrech a politických procesech dozvídá již průměrný žák základní školy, ovšem v daném období nebylo v přílišném zájmu SSSR, aby se podobné informace dostávaly do zahraničí. Překvapilo mě proto, že téměř bez výjimky se ve všech pramenech něco z těchto událostí objevuje.

a přizpůsobiti prozatím pouze mladší lidi, kteří byli u nás nezaměstnaní, nebo jsou proniknuti ideou.”

³⁴MAJEROVÁ, M. 1925: Den po revoluci: co jsem viděla v SSSR, Praha, Komunistické knihkupectví a nakladatelství, 1925. s.150: „Za stejnou práci stejnou mzdu - zákon po celé sovětské Unii. Žena nedělá konkurenci mužů. Pracovní doba je šest, sedm až osm hodin denně, podle namáhavosti práce a jejího nebezpečnosti.”

³⁵ŠTERN, E., s.20: „Kdo v továrně dosáhne trvalých vyšších výkonů, dostane čestný název úderníka a jsou mu poskytnuty výhody ve stravování, ubytování, dostane darem lístky do nejlepších divadel, v případě nemoci dostane vyšší nemocenské a má přednost při vysílání do sanatorií a domů oddechu.”

³⁶WINTER, A., s.91: „Kdo jsou ti šťastní, kteří tvoří hořejších deset tisíc? Jsou to vysocí úředníci státu a jeho podniků, vysocí funkcionáři strany komunistické a menší počet dobře placených intelektuálů a snad i několik stachanovců.”

³⁷ZAPOTOCKIJ, H., s.42: „V SSSR je takový šafář komunista vybaven úplnou mocí nad svým podřízeným. Označí-li takový pohaněč některého dělníka za lenocha a sabotéra, nepomůže nic, a takový delikvent, který nemohl dostatečně napínati svoje svaly, pro neustálé hladovění, putuje do ťurmy. Vzepřel-li by se někdo při práci vedoucímu účastku, je to pokládáno za vzpouru a pak následuje krátký proces. Nadarmo nenosí u sebe pan správce revolver.”

Po Leninově smrti se objevil ve vedení bolševického státu volný prostor, který po jistém období upevňování moci nakonec obsadil Stalin. Socialistická literatura i literatura, která se snaží o určitou objektivitu popisují většinou toto období coby nutné období politického boje,³⁸ který byl nezbytný, neboť bez něj by nemohl Sovětský svaz směřovat dopředu k jasně stanovenému cíli, kterým je zvýšení životní úrovně obyvatelstva SSSR.³⁹ Trvající diktatura komunistické strany je chápána jako nezbytná, aby mohlo být dosaženo plánů pětiletky,⁴⁰ v některých z mého pohledu až absurdně totalitních praktikách, jako jsou například jednotné volební kandidátky, jsou dokonce spatřovány prvky nastávajícího demokratického vývoje.⁴¹ Naopak opravování historických záznamů a dokumentů a budování nejdříve Leninova a posléze i Stalinova kultu osobnosti se autoři v několika případech podivují a nesouhlasí s ním, ačkoliv v porovnání s ostatními projevy stalinismu je považují za téměř banální.^{42 43}

³⁸ČERNOV, V., s.195: „Bez jedné centrální postavy převyšující všechny ostatní, tj. bez skutečného diktátora, oligarchická forma vedení strany a země stává se nevyhnutelně jevištěm osobních rozporů. Takový byl boj nejbližších adjutantů Leninových - Stalina, Kameněva a Zinovjeva s Trockým a takový jest rozpor mezi Stalinem na jedné straně a Kameněvem a Zinovjevem na druhé”

³⁹WINTER, A., s.25: „Stalin se neshodl s Trockým, tvůrcem revoluce a boj s ním vyhrál. Stalin není asi velký teoretik, ale je reálný praktik; neláme si hlavu vymýšlením thesís, ale hledá, jak opatřit živobytí ruskému člověku a jak zabezpečiti hranice státu. Ví, že na vrchol vysoké, příkré hory není možno jíti přímo do kopce, nýbrž že je třeba jíti v serpentínách, jednou na pravo, po druhé na levo. A touto cestou vede dnes sovětové Rusko.”

⁴⁰ŠTERN, E., s.77: „Proto režim, dokud nebude jeho dílo socialistického budování podstatně ukončeno a výsledky každému zřejmé, nemůže býti veden bez určité politické diktatury.”

⁴¹ŠTERN, E., s.80: „Přechodem k demokracii jsou právě nyní konané volby do místních sovětů, i když maj daleko do voleb opravdu demokratických a svobodných, jak jsme na ně zvyklí. Není a nesmí býti více kandidátních listin, než kandidátka místní organizací komunistické strany připravená. Ale přes to i tyto nedokonalé volby znamenají velkou výchovu k politické práci a politickému myšlení mas v celých Sovětech.”

⁴²KLÁTIL, F., s.81: „Rozšafný tatíček Kalinin, svatý zemědělského proletariátu, tu předně vůbec není. Za to Stalin, samozřejmě nejbliže vedle Lenina, stojí tu oproti jiným v nepřírozené velikosti v póze tak nemožné, že je to až trapné. Ale za to Trocký, tmu se tento umělec pomstil příšerně. Stojí u samých dveří, jako by sem vůbec nepatřil, jako by těm ostatním servíroval pouze čaj(...) Dělá-li se tohle - pak je přirozeno, že se Trocký vyhlazoval a vyhladil všude tam, kde to bylo méně obtížnější. Všechny ulice a všechna náměstí, jména továren a všelijakých institucí, nazvaných za historické zásluhy Trockého jeho jménem - to vše bylo přejmenováno - po těch, kdož prohráli tak velkou partii - a byli přemoženi - nesmí zůstat ani památky.”

⁴³WINTER, A., s.24: „Lenin zemřel včas a proto je dnes národním svatým; jeho jménem se dělá všechno, s čím by za živa nebyl nikdy souhlasil, jeho obrazy jsou všude uctívány společně s obrazem Stalinovým, jako

Velká pozornost je věnována mimo jiné i federativnímu zřízení SSSR, takže není možné jej nezmínit. Sovětský svaz je prezentován jako stát v němž svobodně a pokojně žijí lidé různých národností a každá svazová republika má stejná práva.⁴⁴ Fakt, že republiky vznikly až poté, co každou z nich „osvobodila” Rudá armáda a že vznik SSSR de facto jen formalizoval obnovení rozsahu carského impéria je zcela přehlížen. Stejně zajímavé je studovat rozbor nové sovětské ústavy z roku 1936. Kritická literatura ji chápe jako přerod stranické diktatury nad státním aparátem v nový systém, v němž se strana již státnímu aparátu nenadřazuje a byť je povolena jen VKS(b), která i nadále vládne neomezeně, děje se tak prostřednictvím ústavního pořádku.⁴⁵

Vězeňským aparátem, tajnou policií a dalšími složkami určenými k represím proti obyvatelstvu stejně jako realitou pracovních táborů, které v třicátých letech tvořily značnou část domácí produkce, se prosocialistická literatura až na okrajové zmínky nezabývá prakticky vůbec.⁴⁶

Kontrastní obraz k socialistické idyle lze pak získat z publikace Bolševický ráj, kterou pod pseudonymem Henryk Zapotockij vydal pravděpodobně Vincenc Červinka⁴⁷ a která

dříve byly uctívány obrazy carů a ikony bohorodičky, každá jeho fotografie je relikvií v museu revoluce. Ale Trocký, který zapomněl zemřít? Byl vůbec někdy nějaký Trocký? V sovětovém Rusku se to nedovíte. Jediná ulice není po něm pojmenována, jediného obrazu neměl na 1. máje mezi těmi miliony velkých i malých bolševických funkcionářů, jediné památky po něm není v museu revoluce!”

⁴⁴MATHESIUS B., BARTOŠEK T. 1926: SSSR : úvahy, kritiky, poznámky : kniha delegace Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s Novým Ruskem, Praha, Čin 1926. s.58: „Suverenita jednotlivých svazových republik jest obmezena pouze ve směrech výslovně vytčených ve svazové ústavě. Jinak si provádějí svazové republiky své zákonodárství i správu samy. Ústava SSSR výslovně zaručuje každé z nich právo vystoupiti ze Svazu. K změně tohoto ustanovení ústavy jest třeba souhlasu všech svazových republik. Území jednotlivých svazových republik nemůže být změněno bez jejich souhlasu. Státní občanství jest však pro celý SSSR jednotné.”

⁴⁵DOLEŽAL, J. 1938: Evropa dvacet let od bolševické revoluce, Praha, Vyšehrad 1938. s.28-31

⁴⁶ŠTERN, E., s.110: „Trest jako opatření sociální ochrany má býti přísně v hranici účelnosti a má vězni uspořiti všechny zbytečné tělesné a duševní útrapy. Proto je odstraněno užívání řetězů, karceru, samovazby, odpírání návštěv, postů, temných komůrek atd. jakožto součástí trestů. Nápravy se má docílití hlavně prací.”

⁴⁷Vincenc Červinka (1877-1942) - český novinář, publicista, překladatel, divadelní a literární kritik. Zdroj: Vincenc Červinka (online). [cit. 25.1.2011] Dostupné z http://cs.wikipedia.org/wiki/Vincenc_Červinka

je sestavena mj. z výpovědí lidí, kteří pracovními tábory a káznicemi prošli. Popsány jsou otřesné podmínky severských pracovních táborů, zejména pak táborů pro těžbu dřeva na Soloveckých ostrovech. Absence základních hygienických norem,⁴⁸ a lékařské péče,⁴⁹ fyzicky vyčerpávající práce v naprosto nevyhovujících podmínkách a s nedostatečným obléčením,⁵⁰ tresty za domnělé nebo skutečné odepření poslušnosti nebo na případy uvěznění na objednávku.⁵¹

Publikace popisuje i zkušenosti československých občanů z pobytu v Sovětském svazu. Nejedná se zde o žádné oficiální delegáty či turisty, ale například o ženu, která se do SSSR provdala, nebo tkalce, který se nechal zlákat nabídkou výhodných pracovních podmínek a jako specialista odešel do SSSR i s celou rodinou. Z obou příběhů je jasně patrná odlišná sovětská mentalita a bezohlednost vládnoucích složek. Popsán je případ vojenské vzpoury v roce 1931 v Čeljabinsku, který dokládá, že zdaleka vše nebylo tak idylické, jak hlásala oficiální propaganda.

⁴⁸ZAPOTOCKIJ, H., s.72: „Barák pro 400-500 lidí - má pouze 3-4 okénka, dvě železné pece, ve kterých se topí celou noc. Žádné stoly, žádné židle. Šálky, čajníky, kufříčky s hadry, když je někdo má, a nezahlodil-li je do sněhu po cestě do tábora, to vše leží tam, kde vězeň spí, nebo visí na hřebíku na stěně nad jeho postelí. Špína, zápach, vši, štěnice, zima - to vše očekává vězně, když se vrátí k smrti znavení namahavou prací pozdě večer do tábora.”

⁴⁹ZAPOTOCKIJ, H., s.69: „Když raněný přijde do tábora, službu konající čekista ho nejprve znovu zmlátí, a pak teprve pošle k lékaři, který mu ránu natře jodem a ováže starým, špatně vypraným obvazem ze starých košil, plných hnid. Po ošetření musí se vězeň vrátit zpět do lesa.”

⁵⁰ZAPOTOCKIJ, H., s.76: „Jestliže při zemních pracech v lese, při 40 stup. mraze umrzají vězňům končetiny, v létě opět na stavbě silnic je týrají spousty komárů a mušek, správa táborů nevydávala vězňům žádná chránítka proti hmyzu, která jsou v létě v tomto podnebí zcela nezbytná, i zde se šetří, aby zbyly prostředky až k vyplnění pětiletky.”

⁵¹ZAPOTOCKIJ, H., s.68: „Jestliže v některém táboru na Solovkách potřebují specialisty v některých oborech, a těch nemají mezi vězni (např. když některý specialista zemře), tu správa SLON píše o tom do specoddělení a toto okamžitě odešle potřebné specialisty: na 10 let podle nějakého kontrarevolučního paragrafu.”

5 Závěr

Na závěr této práce si myslím mohu dovolit konstatovat, že dostupnost informací o poměrech v Sovětském svazu byla v období první republiky poměrně kvalitní. V katalogích Národní knihovny v Praze je evidováno několik desítek publikací s touto tematikou, část z nich se bohužel dochovala jen v jednom archivovaném exempláři. Kdo se o danou problematiku zajímal nebo chtěl zajímat, mohl v uvedeném období čerpat informace z publikací obou stran - té sovětský systém propagující a obhajující i té, která odhalovala zrudnosti v něm se odehrávající. Studium pramenů jsem se ale ujistil o tom, že sovětský režim byl mistrem v propagandě apráci s informacemi. Několik autorů po absolvování poznávací cesty po SSSR napíše prakticky stejnou reportáž a přesto nemají žádné závažné pochybnosti o inscenovanosti svých prožitků.

Podpora komunistických stran po druhé světové válce ovšem i přesto jen stěží mohla být způsobena naprostou neznalostí poměrů v SSSR. Kdo ovšem tyto znalosti neměl, po únoru 1948 je mohl získat jen s obtížemi. Při prohledávání katalogů Národní knihovny v Praze mě zarazilo velké množství ztrát u literatury tohoto tématu. Od pracovníka knihovny jsem se dozvěděl, že vybrané knihy se po druhé světové válce a zejména po únoru 1948 ztrácely ve velkých počtech. Těžko dokazovat, zda se jednalo o cílenou akci se záměrem vyřadit z knihovny určité informace, avšak jeví se mi to jako pravděpodobné.

Závěrem práce proto vyvstává otázka nová: Byl by poválečný vývoj diametrálně odlišný, kdyby masová podpora pro komunistické strany v roce 1946 neexistovala?

Vydané prameny

ČERNOV, V. 1926: Komunistická strana in AMBROŽ V. (překl.), NETOLICKÝ A. (překl.) 1926: Současné Rusko, Praha, Ústav pro studium Ruska, 1926. 209s.

DOLEŽAL, J. 1938: Evropa dvacet let od bolševické revoluce, Praha, Vyšehrad 1938. 40s.

FÁREK, R. 1919: Bolševický jed. II. sešit republikánské publikace, Brno, 1919. 30s.

KLÁTIL, F. 1931: Na chvíli v SSSR: Reportáž, Praha, Mladé proudy 1931. 111s.

MAJEROVÁ, M. 1925: Den po revoluci: co jsem viděla v SSSR, Praha, Komunistické knihkupectví a nakladatelství, 1925. 315s.

MASARYK, T.G. 1917: Masaryk o bolševicích (dopis prof. T.G. Masaryka G.V. Plechanovu), Pacov, 1919. 4s.

MATHESIUS B., BARTOŠEK T. 1926: SSSR : úvahy, kritiky, poznámky : kniha delegace Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s Novým Ruskem, Praha, Čin 1926. 364s.

MRKVIČKA, F. 1920: Ústava Ruské Sovětské Federativní Socialistické Republiky, Gornostaj, 1920. 16s.

ŠTERN, E. 1935: Kam spěje SSSR? : poznatky a úsudky z cesty Sovětským svazem, Praha, Svaz národního osvobození 1935. 98s.

UHER, J. 1934: Několik pohledů na SSSR, Brno, Moravský legionář 1934. 128s.

ZAPOTOCKIJ, H. 1933: Bolševický ráj : obraz dnešního Ruska, Praha, Kropáč a Kucharský 1933. 112s.

WINTER, A. 1936: Co jsem viděl v SSSR, Praha, Knihovna Nové svobody 1936. 99s.

Odborná literatura

BORÁK, M. 2003: České stopy v gulagu : z výzkumu perzekuce Čechů a občanů ČSR v Sovětském svazu, 2. upravené, Opava, Moravské zemské muzeum 2003. ISBN 80-86224-41-4.

ŠVANKMAJER, M. [et al.] 1999: Dějiny Ruska, 3. přepracované, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1999. 558s. ISBN 80-7106-183-2.

TOTEV, J.: Únor 1948 (online). [cit 18.1.2011]
Dostupné z <http://www.totalita.cz/1948/1948.php>

Československá volební statistika (online). [cit 18.1.2011]
Dostupné z [http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/CD003EAADE/\\$File/422008k03.pdf](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/CD003EAADE/$File/422008k03.pdf)

Obrazovaniye SSSR (online). [cit. 21.1.2011]
Dostupné z <http://hrono.info/soby/1900sob/cccp.php>

Vincenc Červinka (online). [cit. 25.1.2011]
Dostupné z http://cs.wikipedia.org/wiki/Vincenc_Červinka